

УДК 331.5

**О. Грициняк**,  
аспірант кафедри менеджменту,  
Львівський національний університет імені Івана Франка

## МЕХАНІЗМ ВІДТВОРЕННЯ РОБОЧОЇ СИЛИ В СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЦІ

**АНОТАЦІЯ.** У статті розглянуто види відтворення робочої сили. Автор показує, що відтворення робочої сили слід розглядати у вузькому і широкому розумінні. Значну увагу приділено ролі людини у відтворювальних процесах. Крім того, з'ясовано ряд факторів, які впливають на процес відтворення робочої сили. Зазначено, що відтворення робочої сили це складний процес, який потребує належного механізму державного регулювання.

**КЛЮЧОВІ СЛОВА:** відтворення, робоча сила, державне регулювання, фактори впливу.

**АННОТАЦИЯ.** В статье рассматриваются виды воспроизводства рабочей силы. Автор показывает, что воспроизводство рабочей силы следует рассматривать в узком и широком смысле. Значительное внимание уделяется роли человека в воспроизводственных процессах. Кроме того, автором выяснено ряд факторов, влияющих на процесс воспроизводства рабочей силы. Автор отмечает, что воспроизводство рабочей силы это сложный процесс, который требует надлежащего механизма государственного регулирования.

**КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:** воспроизведение, рабочая сила, государственное регулирование, факторы влияния.

**SUMMARY.** In the article examines types of reproduction of the labor force. The author shows that the reproduction of the labor force should be seen in the narrow and broad sense. Much attention is paid to the role of man in the reproduction process. In addition, the author found a number of factors that affect the reproduction of the labor force. The author notes that the reproduction of the labor force is a complex process that requires adequate mechanism of state regulation.

**KEYWORDS:** reproduction, labor, government regulation, environmental influences.

**Постановка проблеми.** Передумовою розвитку будь-якої економічної одиниці є відтворення людини. Роль людини в системі виробничих відносин не є назавжди заданою, а еволюціонує відповідно до суспільно-історичних закономірностей, а також специфіки суспільно-політичного ладу.

На сьогоднішній день чітко проявилися ряд тенденцій, які докорінно змінили роль робочої сили в системі виробничих відносин. Ключова роль при цьому належить розвитку науково-технічного прогресу, який обумовив глибоку модифікацію як змісту так і характеру праці, зміні суспільно політичного устрою, еволюції системи економічних відносин тощо.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** У вітчизняній і світовій економічній літературі накопичено значний досвід дослідження наукових проблем функціонування робочої сили. Серйозну базу для написання даної статті представляють праці вітчизняних учених С. Бандура, Д. Богині, В. Васильченка, О. Грішнєвої, М. Долішнього, Т. Заяць, А. Колота, О. Кундицького, К. Маркса, С. Пирожкова, А. Чухна та ін.

**Виклад основних результатів дослідження.** Так, початкова роль людини в системі виробничих відносин зводилась до стану «додатку до машини». Це пояснювалось тим, що відтворення робочої сили розглядалось як складова виробничого капіталу. В історичній ретроспективі ефективність нагромадження капіталу пов'язувалась, насамперед з розвитком технічної складової виробництва. За цих умов відтворення людини обмежувалось практично відтворенням робочої сили в вузькому розумінні слова і відтворювало лиш робітника, а не особистість.

Сьогодні можна стверджувати, що відтворювання робочої сили конкретного індивіда починається з моменту його народження (витрати на виховання і навчання) і продовжується в перебігу всього його життя (витрати на охорону здоров'я, освіту, соціально-культурні потреби).

У економічній літературі з даного питання відтворювання робочої сили трактується як безперервне відновлення соціальних, культурних і професійних характеристик робочої сили як найважливішого елемента суспільного способу виробництва. Класично виділяють два типи відтворювання робочої сили. — просте і розширене. При простому відтворюванні робочої сили основні її поновлюються в незмінних масштабах і в незмінній якості. При розширеному відтворюванні робочої сили сукупна здатність працівників до праці збільшується. При цьому збільшення сукупних здібностей може відбуватися двома шляхами: екстенсивним та інтенсивним. Суть екстенсивного шляху полягає в тому, що збільшується число носіїв здібностей до праці без зміни самих здібностей. Зміст інтенсивного шляху характеризується збільшенням якісних характеристик працівників шляхом загальноосвітньої та професійної підготовки. Загальновизнаним є той факт, що розширене відтворювання робочої сили суттєво впливає на об'єм виробництва.

У публікаціях останніх років виділяють ще один вид відтворення робочої сили: «звужене відтворення». При даному виді відтворення сукупна здатність працівників до праці скорочується як за рахунок зменшення числа носіїв здібностей до праці, так і погіршення професійної підготовки індивідуальних носіїв робочої сили. Даний тип відтворення передбачає активну, конструктивну роль держави в даному процесі. Зокрема для виправлення ситуації необхідно: наявність державної програми зі стимулювання підвищення народжуваності дітей; розробку державної програми, спрямованої на зростання тривалості життя, що дасть змогу поповнювати робочу силу за рахунок працівників пенсійного віку; наявність державної підтримки (фінансування) охорони здоров'я і спорту; наявність державної програми по залученню в економіку висококваліфікованих фахівців і молодих вчених.

На думку автора статті, процес відтворення робочої сили доречно розглядати у вузькому і широкому значенні. Це пояснюється тим, що відтворювання робочої сили повинне забезпечувати відтворювання людини як біологічного і соціального індивіда одночасно. Даний висновок формується на основі класифікуючих ознак робочої сили, а саме:

— природно-фізіологічних (здоров'я, сила);

— функціонально-професійних (рівень знань, умінь, навиків до праці, стан здоров'я, загальний рівень культури етичні і моральні якості, етичні цінності тощо.)

Відтворювання тільки фізичної сторони робочої сили, передбачало б розуміння людини як біологічного придатка машини, означало б простої відтворювання і відповідало б нижній межі вартості праці. Відтворювання ще і соціальної сторони робочої сили можна віднести до розширеного її відтворювання, що відповідає верхній межі вартості праці. Особливістю відтворення робочої сили як у вузькому, так і в широкому значенні є те, що людина з притаманними їй всіма фізичними властивостями, навичками, талантами і вміннями бере в цьому процесі свідому участь.

У вузькому розумінні слова таке відтворення означає створення, відтворення і подальший розвиток трудових здібностей людини, її фізичного і духовного потенціалу. Відтворювання фізичної сторони робочої сили пов'язано з підтримкою життя людини відбувається на основі задоволення фізичних потреб. Об'єктами таких потреб виступають предмети споживання і послуги: продукти харчування, одяг, житло, комунальні і побутові послуги і т.п.

При цьому мова йде про відтворення людини як працівника, як фактора виробництва, особистісного елемента виробничих сил. У даному випадку доречним є висловлювання К. Маркса, який розглядаючи виробництво людини як споживне виробництво, як другий вид суспільного виробництва [4, с. 143]. На думку вченого, цей процес забезпечує робочій силі не тільки відтворення, а й удосконалення і розвиток.

Відтворення робочої сили в широкому розумінні слова передбачає відтворення не тільки відносин людини і природи, але й відносин суспільства завдяки яким здійснюється самовдосконалення людини — робітника. Роль людини в цій системі відтворювальних процесів може бути визначена за допомогою таких складових:

- відтворення робочої сили як головної відтворювальної сили суспільства, особистого фактору виробництва;
  - відтворення суспільно-економічних форм функціонування робочої сили.
- У даному випадку людина виступає як суб'єкт виробничих відносин;
- відтворення системи соціальних умов, які характеризують відносини особистості і суспільства і визначають можливості соціальної самореалізації людини;
  - відтворення рівня розвитку людини як працівника, як особистості, як кінцевої цілі розвитку суспільства.

Відтворення робочої сили тісно пов'язано із задоволенням функціональних потреб (матеріальних, соціальних, духовних). Потреби є умовами життєдіяльності людей усвідомлені ними як необхідні на кожному даному історичному етапі розвитку суспільства. Відтворення робочої сили має на меті надання людині необхідних фізичних, соціальних і духовних умов життєдіяльності, тобто можливості задовольняти об'єктивно існуючі потреби. Вартість задоволення даних потреб є базовим елементом, який багато в чому визначає вартість відтворювання робочої сили.

Загальновідомим є існування закону зростання потреб, відповідно до якого відбувається їх зростання як у кількісному, так і в якісному виразі. Як наслідок цього відбувається формування досконалішої структури особистих потреб робочої сили. В даному випадку перевага надається соціальним і духовним запитам людини. Таким чином задоволення сукупних потреб характеризується підвищенням їх гармонізації, впорядкованості і цінності, що, в свою чергу,

призводить до зміни якісних характеристик відтворювальної робочої сили і впливає на якісний бік самого процесу відтворення.

Дослідження процесів, які протікають у сфері відтворення робочої сили передбачає вивчення, класифікацію і відшкодування всіх видів витрат. На нашу думку, ці витрати слід класифікувати наступним чином:

— державні — витрати, які здійснюються за рахунок державного і муніципального бюджетів, цільових фондів на фінансування освіти, науки, соціальної сфери;

— приватні — витрати, які здійснюють домогосподарства за рахунок наявних фінансових ресурсів на відтворення і розвиток особистих здібностей.

Хотілося б зазначити, що діючий порядок відшкодування витрат на відтворювання робочої сили є дуже складною системою відноси, яка виникає між усіма суб'єктами господарювання. Основні форми відшкодування витрат на відтворювання робочої сили в більшій або меншій мірі регулюються державою. За умов ринкової економіки розмежування між різними формами відшкодування витрат на робочу силу більш умовні і рухомі, ніж при командно-адміністративній економіці. Перехідний період найбільшою мірою характеризується взаємозамінністю різних форм відшкодування витрат на відтворювання робочої сили. Це пояснюється прагненням працедавців зменшити витрати на робочу силу спонукає їх використовувати найхимерніші форми відшкодування цих витрат. Держава ж не в змозі протидіяти цьому. Причиною цього є те, що багато складових витрат на відтворювання робочої сили не мають чітких формулювань, критерії та нормативно-правового обґрунтування. Для забезпечення суспільно необхідних умов відтворювання робочої сили недостатньо тільки регулювання доходу. Значно важливіше регулювати витрати працедавців на робочу силу на державному рівні. Основні принципи такого регулювання повинні бути аналогічними принципам регулювання доходів: обов'язковість мінімального рівня витрат, що забезпечують основні потреби відтворювання робочої сили; підтримка суспільно необхідного рівня; обмежувальна політика стосовно надмірних (не раціональних за структурою) витрат. Працедавці, які не забезпечують мінімального рівня витрат на відтворювання робочої сили, не повинні допускатися на ринок праці. Ті ж з них, хто забезпечує економічно обґрунтований рівень і структуру витрат на робочу силу, повинні заохочуватися і підтримуватися державою. Розглянуті положення могли б стати основою формування нового порядку (механізму) відшкодування витрат на відтворювання робочої сили і формування її ціни на ринках праці.

Крім цього, аналіз літературних джерел [1, 2, 4, 7], дозволяє зробити висновок, що на процес відтворення робочої сили впливає ряд факторів, зокрема:

— природні — придатність географічної території для життя людини;

— демографічні — природній приріст (зменшення) робочої сили, зміна вікової структури, міграція тощо;

— економічні — рівень економічного розвитку суспільства, допомоги пов'язані з народженням дітей, рівень доходів громадян тощо;

— політичні — рівень політичної стабільності в країні тощо;

— соціальні — рівень забезпеченості житлом, транспортом, соціальний пакет, доступність освіти, медичного забезпечення, сфери культури і спорту;

— екологічні — рівень екологічної забрудненості території проживання населення.

**Висновки.** Оскільки відтворення робочої сили є складовою суспільного відтворення, а відтворення матеріальних умов життя людини та її здатності до праці відбувається в системі суспільного виробництва, то можна стверджувати, що зміст відтворення робочої сили полягає в процесі, який складається з наступних фаз: формування, розподілу і використання. Хотілося б зазначити, що виокремлення даних фаз є певною мірою досить умовно. Це пояснюється тим, що кожна фаза може включати елементи, які притаманні іншій фазі. Однак перевагою такого підходу є те, що кожна із перелічених фаз дозволить чіткіше і глибше проаналізувати процеси державного регулювання відтворення робочої сили.

Фаза формування робочої сили характеризується процесами, пов'язаними з отриманням належного виховання і різного роду освіти необхідної для подальшої трудової діяльності. Основна роль державного регулювання в даній фазі зводиться до гарантування рівного доступу до освітніх і культурних послуг.

Наступна фаза у системі державного регулювання відтворення робочої сили — фаза розподілу. Основною характеристикою даної фази є те, що держава бере активну участь в розподілі робочої сили за сферами зайнятості і галузями народного господарства. В даному випадку держава повинна створити умови для планомірного руху робочої сили відповідно до природних, кваліфікаційних та інших потреб.

Останньою фазою у процесі державного регулювання відтворення робочої сили є її використання. Характерною ознакою даної фази є те, що в ній створюється додана вартість. Роль державного регулювання в даному випадку полягає в регулюванні тривалості робочого дня (тижня), регламентації загальних умов організації праці тощо. Крім того, державні органи здійснюють постійний контроль за організацією і охороною праці на підприємстві.

Таким чином, відтворення робочої сили це складний процес, який потребує належного механізму державного регулювання.

### **Література**

1. *Грішнова О.А.* Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки / О.А. Грішнова. — К.: Знання, 2001. — 254 с.
2. *Грішнова О.А.* Людський капітал України: сучасний стан та динаміка змін / О.А. Грішнова // Проблеми формування ринкової економіки: Міжвід. наук. зб. Спец. вип. Управління людськими ресурсами: проблеми теорії та практики. — К.: КНЕУ, 2001. — С. 71—80.
3. *Заяць Т.А.* Відтворення робочої сили України: регіональні проблеми / Т.А. Заяць. — К.: РВПС України НАН України, 1996. — 318 с.
4. *Кундицький О.О.* Регулювання фінансової бази відтворення факторів виробництва. / О.О. Кундицький. — Львів: Тріада плюс, 2011. — 552 с.
5. *Маркс К.* Капітал. Критика политической экономии / К. Маркс. — Т. 1. Книга 1. Процесс производства капитала. — М.: ОАО «ЦСЭ», 2001. — 800 с.
6. *Семів Л. К.* Інтелектуально-інноваційний розвиток регіону / Л.К. Семів, С. Л. Шульц // Регіональна економіка. — 2009. — № 2. — С. 223—227.
7. *Чухно А.* Стратегія людського розвитку в Україні / А. Чухно // Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України. — К.: Логос, 2006. — С. 221—264.
8. *Shultz N.* Human Capital: Policy Issues and Research Opportunities / N. Shultz // Human Resources/ fiftieth Anniversary Colloquium VI. — N. Y., 1975. — P. 69.

Статтю подано до редакції 3.10.2012 р.